

Г.І. ЛАЗАРЕНКО
(Донецьк)

ТИПИ НОМІНАЦІЇ ЕКЛЕЗИОНІМІВ
(на матеріалі Катеринославської єпархії XVIII ст.)

УДК 811.161.2'373.21

Лазаренко Г.І. Типи номінації еклезіонімів (на матеріалі Катеринославської єпархії XVIII ст.); 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто мотиви і типи номінації еклезіонімів, здійснено спробу проаналізувати структурну організацію еклезіонімів. Теоретичні положення проілюстровані прикладами назв XVIII століття.

Ключові слова: еклезіонім, агіоантропонім, еортонім, іконім, модель.

Resume. Reasons and types of nomination of ecclesionyms are investigated in the article. An attempt to analyze structural organization of ecclesionyms is made. Theoretical positions are illustrated by the examples of names of 18th century.

Key words: ecclesionym, agioanthroponym, eortonym, ikonym, model.

Еклезіоніми – власні назви монастирів, храмів, церков, приходів, місць здійснення обрядів та місць поклоніння в будь-якій релігії. Це визначення вперше було дано в словнику В.Н. Подольської у 1978 році, але й до сьогодні еклезіоніми залишаються маловивченим класом онімів. Інтерес до даної групи власних назв у лінгвістичній науці почав відроджуватися лише в останні десятиліття ХХ століття, що насамперед пов'язано зі змінами у суспільстві, а саме: переглядом загальнолюдських і духовних цінностей, поверненням до церкви, до православних традицій і, як наслідок, до православних сакральних символів.

Останнім часом з'явився ряд лінгвістичних досліджень, присвячених питанням розвитку еклезіонімної системи, в яких розглядається місце еклезіонімів у загальному ономастичному просторі, досліджуються структурно-семантичні типи еклезіонімів та їх художньо-естетичний потенціал у художній літературі (О.П. Арініна, І.В. Бугайова, К.С. Синенко, Л.Ф. Фомина, Л.Н. Гукова). Але українська еклезіонімія спеціальному лінгвістичному аналізу не піддавалася.

Метою нашої роботи є визначення мотивів номінації та структурної побудови українських еклезіонімів другої половини ХVІІІ століття. Дослідження проводилося на матеріалі Катеринославської єпархії. Нами було розглянуто 233 офіційні назви церков та варіанти цих назв.

Детальний опис цієї єпархії був зроблений у 1880 році єпископом Феодосієм Макаревським, який був досить освіченою людиною, істориком, магістром богословських наук. Результатом його багаторічної роботи стала двотомна розвідка “Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы прошедшего ХVІІІ столетия” [5]. Праця містить відомості про час заснування та засновників, про освячення, добудову церков, про відбудову церков, знищених пожежею, та деякі інші відомості з історії церков та приходів у межах даної єпархії.

Предметом даного дослідження стали лише назви церков, храмів та приходів. Назви монастирів залишилися поза нашою увагою, тому що їх у межах однієї єпархії порівняно небагато.

Традиційно іменування релігійних споруд відбувалося за церковними канонами. Престоли храмів освячувалися на честь того або іншого святого,

релігійного свята, події або православної ікони. Тому у називанні церков простежується досить чітка структурованість та системність онімів, яка виявляється в однотипності моделей іменування.

Проаналізувавши назви церков Катеринославської єпархії, можемо виділити такі типи номінації еклезіонімів: 1) еклезіоніми, в основу яких покладені імена святих: „... а на Романковомъ курганѢ жили два казака – аскеты и при нихъ имѢлась походная *церковъ св. Миколая Чудотворца*” [5, с. 52], „... намѢрено своимъ коштомъ устроить в своей слободѢ деревянную *церковъ въ честь святыхъ апостоловъ Петра и Павла*” [5, с. 150]; 2) еклезіоніми, утворені від назв православних свят: „...церковъ освящена была *въ честь Покрова Пресвятыя Богородицы* и накануне храмоваго праздника открыта богослуженіемъ” [5, с. 61], „...мѢсто подъ новую *церковъ во имя Сошествія Святаго Духа*” [5, с. 141]; 3) еклезіоніми, утворені від назв ікон: „...по походному антимиусу, переименованную въ *церковъ Казанской Божіей Матери*” [5, с. 155]. Зупинимось детальніше на кожному з цих типів номінації.

До першого типу номінації належать еклезіоніми, утворені шляхом трансонімізації агіонімів, точніше – агіоантропонімів. Термін “агіоантропонім” був уперше запропонований І.В. Бугайовою. Дослідниця розуміє під агіоантропонімом апелитивно-антропонімічний комплекс, який використовується для номінації християнських святих. До сонму святих належать апостоли, старозавітні пророки та мученики, які прославилися святістю свого життя, у всі віки були захисниками православ'я і залишили високий приклад для наслідування: апостол і євангеліст Іоан Богослов, свята равноапостольна княгиня Ольга, преподобний Серафим Саровський. Поняття ж „агіонім” вона розглядає значно ширше, ніж подається у словнику Н.В. Подольської. До агіонімів І.В. Бугайова зараховує будь-які імена, пов'язані з поняттям „святості”, і дає таке визначення агіоніма: „це словосполучення, яке служить для іменування осіб або об'єктів, на яких почиває благодать Божа або святість через чин прославлення або освячення” [3, с. 108]. Надалі у своїй роботі будемо дотримуватися саме цієї точки зору.

У Катеринославській єпархії широко представлені еклезіоніми даного типу. Наведемо деякі з них: „...теперь устроили уже деревянную *церковъ, во имя св.Николая Чудотворца* и имѢли свой церковный причтъ” [5, с. 95]; вь память умершаго главнаго кригсъ-коммиссаріата г. оберъ-провіантмейстера Михаила Мартиновскаго *церковъ во именованіе святаго мученика и исповѣдника, князя Михаила* [5, с. 146]. Оскільки імена святих могли повторюватися, у назвах церков використовувалися уточнення: „...устроить сельцѢ Лакедемонскомъ *церковъ во имя великомученика Димитрія Мироточиваго, ангела господина Алфераки*” [5, с. 912].

До другого типу номінації належать еклезіоніми, утворені шляхом трансонімізації еортонімів. Еортонім – власна назва, яка позначає церковні свята. Православна Церква відзначає дуже багато пам'ятних днів протягом року. Кожен день Церква присвячує пам'яті святих, але є й окремі особливі дні – свята. За багатомісячне існування християнства на Русі були сформовані офіційні номінації свят, які закріпилися в спеціальних церковних календарях. Церковними православними святами, називаються дні, встановлені на честь Ісуса Христа, для ушлявлення Пресвятої Трійці, на честь Пресвятої Богородиці, а також дні персональних пам'ятей і соборів.

Аналізуючи церковний склад Катеринославської єпархії, серед представлених еклезіонімів, утворених шляхом трансонімізації еортонімів, можемо виділити такі підгрупи:

1) еклезіоніми, до складу яких входить еортонім, встановлений на честь Ісуса Христа: "...съ лѣвой стороны, пристроить въ придѣлѣ, по приличеству церкви, *храмъ Богоявленія Господня*" [5, с. 143]; "...всѣ они искренно желаютъ устроить въ своей слободѣ *церковь во имя Преображенія Господня*" [5, с. 196];

2) еклезіоніми, до складу яких входить еортонім, встановлений на честь Пресвятої Богородиці: "...ходатайствовало у губернатора Хорвата и у преосвященнаго Гавріила объ устроении, въ фабричномъ заведеніи, *церкви во имя Покрова Божіей Матери*" [5, с. 160]; "...до построения настоящей соборной церкви, приличнѣе останея освященной въ минувшемъ августѣ мѣсяцѣ *Успенія Пресвятыя Богородицы церкви* по обстоятельству тому, что она въ серединѣ города и близка отовсюду" [5, с. 164];

3) еклезіоніми, до складу яких входить еортонім, встановлений на честь Святої Трійці: "...Збуриwскій ретраншаментъ съ деревянною на каменномъ фундаментѣ *церковію Пресвятыя Троицы*, съ командами православныхъ албанцевъ и арнаутовъ" [5, с. 138];

4) еклезіоніми, до складу яких входить еортоніми, присвячені персональним пам'ятям і соборам: "... а на мѣсто ея тамъ же состроить новую, съ прибавленіемъ втораго придѣла – *храма во именованіе рождества честнаго славнаго пророка, предтечи и Крестителя Господня Іоанна*" [5, с. 146], "...на означенномъ мѣстѣ выстроить собственнымъ нашимъ коштомъ *во имя перенесенія мощей Святаго Чудотворца Николая деревянную церковь*, на построение коей имѣемъ на лицо денегъ 1000 руб., дерева достаточное количество" [5, с. 422].

До третього типу номінації належать еклезіоніми, утворені шляхом трансонімізації іконімів. У Катеринославській єпархії тільки в декількох населених пунктах є церкви з такими назвами: "...иконостась со онаго

выбранъ и поставленъ въ перевезенной изъ города Новомосковска и поставленной въ семь же городѣ Екатеринославѣ *казанской Богоматери церкви*” [5, с. 250], “...въ слободѣ Шошиновкѣ *церковь во имя Казанской Богоматери* подполковникъ Шошинъ обязуется выстроить своимъ собственнымъ коштом...” [5, с. 335].

Структурна організація еклезіонімів майже однотипна. Слід зазначити, що всі офіційні назви церков утворюються за подібними моделями, а саме:

1) родове поняття + лексичний компонент + агіоантропонімний компонент у род. відмінку: „...устроить, въ память отца своего, *церковь во имя Архистратига Михаила*” [5, с. 839];

2) родове поняття + лексичний компонент + еортонімний компонент у род. відмінку: “...въ слободѣ его Веселой горѣ *деревянная церковь во имя Благовѣщенія Пресвятыя Богородицы*, заложенная Изюмскимъ протопопомъ” [5, с. 843];

3) родове поняття + лексичний компонент + іконімний компонент у род. відмінку: “Въ 1-мъ баталіонѣ оставшейся двуротной команды *церковь* существовала *во имя Казанской Божіей Матери*” [5, с. 868].

У представлених моделях родово поняття – це номенклатурні назви релігійних споруд: “церква”, “монастир”, “собор”, “храм”, “каплиця”, лексичний компонент: “в ім’я”, “на честь”, “в іменування”.

За такого способу іменування церков виникає певна синтаксична одноманітність. Коли використовується однотипна модель, в якій змінюється лише один компонент – власна назва.

Але існують ще так звані варіантні назви церков, які виникають через те, що до складу агіоантропонімів, еортонімів та іконімів, які використовуються при творенні еклезіонімів, належить обмежена кількість онімів. Як результат, з’являється багато церков з однаковими назвами. Так, у Катеринославській єпархії найчастіше трапляються церкви з іменуваннями на честь Миколи Чудотворця, Різдва Пресвятої Богородиці, Успіння Пресвятої Богородиці, Святої Трійці. (Хоча є поодинокі назви на честь інших святих. Здебільшого це відбувається, коли засновник церкви називає храм на честь свого ангела, наприклад: „Тяготясь отдаленностію церкви въ слободѣ Зеленой, помѣщикъ Артемій Афанасьвичъ Оболонскій въ 1798 году рѣшился своимъ собственнымъ коштомъ устроить въ слободѣ Артемовкѣ *церковь во имя своего ангела – святого великомученика Артемія* и открытъ у себя свой собственный самостоятельный приходъ” [5, с. 393]).

До варіантних назв церков можна віднести еклезіоніми ад’єктивного типу, які утворюються за такими моделями:

1) трансонімізований агіоантропонім + суфікс „-ський” + родові поняття: “...поручили имъ нести всѣ труды и вести дѣло по устройству въ слободѣ Подгородней деревянной церкви во имя Святаго великомученика Георгія Побѣдоносца” [5, с. 647]; “...приходская де ихъ Георгіевская церковь строениемъ пришла въ окончаніе” [5, с. 649];

2) трансонімізований еортонім + суфікс “-ський” + родові поняття: “...разрѣшеніе и благословеніе устроить въ слободѣ Васильковкѣ церковь во имя Вознесенія Господня...” [5, с. 612]; “...въ слободѣ Васильковкѣ освятили новоустроенную Вознесенскую церковь и открылъ въ ней богослуженіе и священнодѣйствие” [5, с. 615];

3) трансонімізований іконім + суфікс „-ський” + родові поняття: “...походной церкви во именованіе Казанскія Богоматери святыи антиминсь и въ выстроенной небольшой церкви съ того 786 года слушаемъ какъ божественныя литургіи” [5, с. 155]; “...рѣшился на собственный счетъ устроить въ губернскомъ городѣ Екатеринославѣ другую церковь, особую и отдѣльную отъ Казанской, – въ казенномъ губернаторскомъ домѣ” [5, с. 159].

Також для уникнення зазначеної одноманітності еклезіоніми використовуються не тільки у повній, а й у скороченій формі: “... о разрѣшеніи въ селеніи Хорошемъ устроить церковь во имя святаго Алексія, митрополита Московскаго и всея Россіи чудотворца” [5, с. 616]; “...покорно прошу Ваше Высокопреосвященство о дозволеніи построить въ той слободѣ Хорошей церковь во имя святаго Алексія учинить Вашего Высокопреосвященства архипастырское благословеніе...” [5, с. 616].

Зауважимо, що представлені еклезіоніми ад’єктивного типу та скорочені форми еклезіонімів утворюють неофіційні назви церков і використовуються здебільшого у розмовній практиці.

Таким чином, аналіз мотивів номінації церков підтверджує думку про те, що еклезіоніми відрізняються від інших онімних класів прозорістю внутрішньої форми і мотивованістю іменування. Досліджуваний матеріал показав, що найчастіше мотивами номінації виступають такі: 1) еклезіоніми, утворені від імен святих; 2) еклезіоніми, утворені від назв релігійних свят; 3) еклезіоніми, утворені від назв православних ікон.

Література

1. Аринина Е.П. Эклезионимы как разновидность наименований в русской ономастической системе // Вестник Самарского государственного университета. – Самара, 2007. – № 5/2. – С. 215 – 221.
2. Бугаева И.В. Наименование праздников в православном социолекте // Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки. – Вып. 14. –

Екатеринбург, 2007. – № 53. – С. 84 – 92.

3. Бугаева И.В. Трансонимизация как способ номинации сакральных онимов. / Труды III Международного конгресса исследователей русского языка. Русский язык: исторические судьбы и современность. – М., 2007. – С. 108 – 110.

4. Лазебный Александр. Самые почитаемые иконы. Праздники православной церкви. – Донецк, 2008. – 288 с.

5. Макаревський Феодосій. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття / Упорядник В.Г. Долгополий. – Дніпропетровськ, 2000. – 1070 с.

6. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А.В. Суперанская. – М., 1978.

7. Синенко К.С. Структурно-семантические типы экклезионимов в Иоасафовской летописи // Восточноукраинский лингвистический сборник: сб. науч. тр. / Отв. ред. Е.С. Отин. Вып. 8. – Донецк, 2002. – С. 121 – 130.

8. Теория и методика ономастических исследований / Отв. ред. А.П. Непокупный. – М., 1986. – 256 с.